

Česká rodina a domácnost z pohledu Sčítání lidu, domů a bytů

Jitka Langhamrová, Vysoká škola ekonomická, Praha

Téma rodina a domácnost je velice často diskutované. Je velké množství možností, jak na rodinu a domácnost pohlížet.

Ve svém příspěvku vycházím z údajů Sčítání lidu, domů a bytů. Základní číselné údaje jsou převzaty z publikací a internetových stránek Českého statistického úřadu.

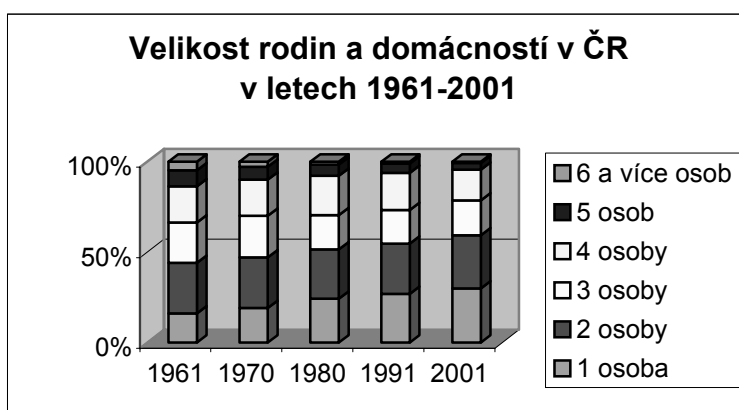
Rodina a domácnost v České republice

V roce 2001 bylo v České republice 4 270 717 domácností (z nich 4 235 692 žilo v bytech, 35 025 (0,8 %) mimo byt v tzv. nouzových obydlích či rekreačních chatách). Úplných rodin (tj. manželský pár či faktická manželství s dětmi i bez) bylo 2 333 592. Neúplných rodin (jeden z rodičů alespoň s jedním dítětem) bylo 576 421, domácností jednotlivců 1 276 176.

Rodiny a domácnosti v České republice v roce 2001

Typ rodiny a domácnosti	absolutně	%
Rodiny a domácnosti celkem	4 270 717	100,0
Úplné rodiny	2 333 592	54,6
Neúplné rodiny	576 421	13,5
Vícečlenné nerodinné domácnosti	84 528	2,0
Domácnosti jednotlivců	1 276 176	29,9

Pramen: ČSÚ [1]

Pramen: ČSÚ [4]

Z hlediska velikosti rodin a domácností je nejviditelnější změnou v čase nárůst počtu jednočlenných domácností (v roce 1961 jich bylo 16,1 % a v roce 2001 již 29,9 %) a dále pokles podílu pěti a více členných domácností (v roce 1961 jich bylo 13,6 % a v roce 2001 již jen 4,4 %) – ČSÚ [4].

Co se týče bydlení, došlo mezi roky 1970 a 2001 k posunu ve prospěch vícepokojových bytů. V roce 1970 obývalo třípokojový byt 22,9 % domácností, v roce 2001 již 35,4 % domácností. U čtyřpokojových bytů se podíl zvýšil z 10,8 % v roce 1970 na téměř 21 % v roce 2001. Naopak jednopokojový byt obývá méně domácností. V roce 1970 to bylo 29 %, v roce 2001 již jen 13 % domácností (ČSÚ [4]).

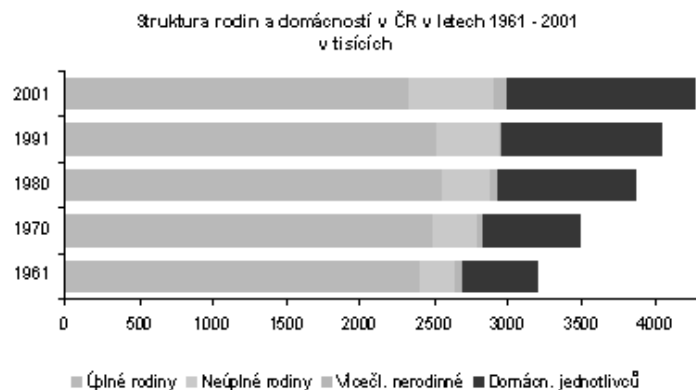
Vzhledem k obrovskému rozsahu údajů, které poskytuje Sčítání lidu, domů a bytů se dále zaměřím pouze na vybrané charakteristiky českých rodin a domácností.

Rodiny a domácnosti v letech 1961 až 2001

Rodiny a domácnosti v ČR letech 1961-2001

Typ rodiny a domácnosti	1961	1970	1980	1991	2001
v tisících					
Rodiny a domácnosti celkem	3 214,3	3 502,7	3 875,7	4 051,6	4 270,7
Úplné rodiny	2 405,4	2 487,5	2 556,8	2 512,9	2 333,6
Neúplné rodiny	249,6	306,7	325,1	434,4	576,4
Vícečlenné nerodinné domácnosti	44,6	39,9	55,0	14,7	84,5
Domácnosti jednotlivců	514,7	668,6	938,8	1 089,6	1 276,2
v %					
Rodiny a domácnosti celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Úplné rodiny	74,8	71,0	66,0	62,0	54,6
Neúplné rodiny	7,8	8,8	8,4	10,7	13,5
Vícečlenné nerodinné domácnosti	1,4	1,1	1,4	0,4	2,0
Domácnosti jednotlivců	16,0	19,1	24,2	26,9	29,9

Pramen: ČSÚ [4]

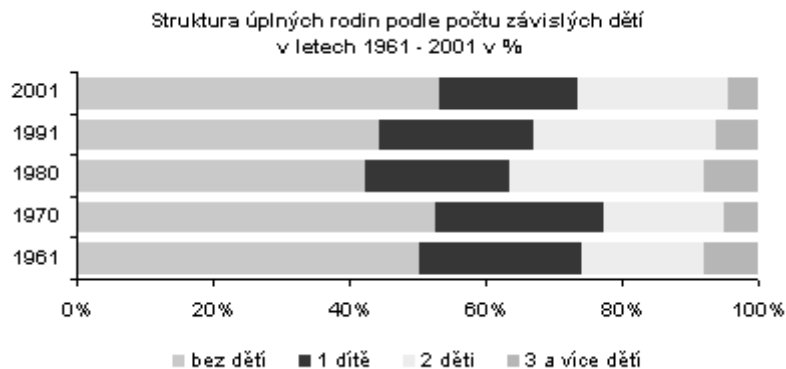

Pramen: ČSÚ [4]

Úplné rodiny

Podle Sčítání lidu, domů a bytů bylo v České republice v roce 2001 celkem 2 333 592 úplných rodin, z toho bylo 1 090 770 (tj. 46,7 %) se závislými dětmi.

Průměrná velikost úplné rodiny celkem je 3,12 osob, z toho závislých dětí je 0,78.

Pramen: ČSÚ [4]

Složení úplných rodin podle počtu závislých dětí v ČR v letech 1961-2001

Rok sčítání	Úplné rodiny celkem	v tom podle počtu závislých dětí				
		bez dětí	1 dítě	2 děti	3 děti	4 a více dětí
v tisících						
1961	2405,4	1211,4	575,2	427,6	134,0	57,2
1970	2487,5	1311,5	613,1	436,4	98,0	28,5
1980	2556,8	1081,4	544,1	725,2	172,5	33,6
1991	2512,9	1117,0	565,5	671,1	136,7	22,6
2001	2333,6	1242,8	473,7	516,6	83,7	16,8
v %						
1961	100,0	50,3	23,9	17,8	5,6	2,4
1970	100,0	52,7	24,7	17,6	3,9	1,1
1980	100,0	42,3	21,3	28,4	6,7	1,3
1991	100,0	44,5	22,5	26,7	5,4	0,9
2001	100,0	53,3	20,3	22,1	3,6	0,7

Pramen: ČSÚ [4]

Průměrná velikost úplné domácnosti podle ekonomické aktivity

	průměrný počet členů domácnosti	z toho závislých dětí
Zaměstnané osoby Zaměstnavatelé OSVČ	3,43	1,07
Pracující důchodci	2,46	0,14
Nezaměstnaní	3,58	1,19
Ostatní EA	2,58	0,54
Nepracující důchodci	2,33	0,07
Ostatní ekonomicky neaktivní	3,20	0,89
EA nezj.	3,23	0,88
Celkem	3,12	0,78

Pramen: ČSÚ [1]

Podle údajů ČSÚ [4] žije v úplných rodinách skoro 71 % všech obyvatel České republiky. Česká společnost je ve vztahu k rodině konzervativnější a úplné rodiny jsou převažujícím typem domácnosti (54,6 % v roce 2001), i když došlo k výraznému poklesu podílu těchto domácností (v roce 1961 tvořily 74,8 % všech domácností). Dále také roste podíl domácností bez dětí. Zatím podle počtu závislých dětí zůstává největší podíl dvoudětných úplných rodin (22,1 % v roce 2001). Snižuje se však podíl rodin se třemi a více dětmi.

Tak jak i u nás probíhá tzv. druhý demografický přechod, zvyšuje se i podíl faktických manželství (druh, družka). V roce 2001 jich bylo 125 269, tj. 5,37 %. Není to sice číslo vysoké, uvědomme si však, že u nás většímu rozšíření tzv. faktických manželství brání mimo jiné také finanční nedostupnost bytů i bydlení pro mladé lidi. O možném odklonu od tradičního pojetí rodiny tak jak je u nás chápána lze usuzovat i z podílu dětí narozených mimo manželství, kterých bylo v roce 2002 již 25,3 % ze všech narozených.

Většina úplných rodin je tvořena tzv. nukleární, jadernou rodinou, tj. rodinou v nejužším smyslu (86,0 % úplných rodin domácností je tvořena jednou cenzovou domácností, 12,4 %

dvěma cenzovými domácnostmi , 1,3 % třemi a 0,1 % čtyřmi cenzovými domácnostmi, mimo byt žije 0,2 % domácností). (ČSÚ [1],[2],[3])

Neúplné rodiny

V roce 2001 bylo sečteno 576 421 neúplných rodin, 343 405 (59,6 %) jich bylo se závislými dětmi.

Průměrná velikost neúplné rodiny je 2,46 , z toho závislých dětí 0,85.

Složení neúplných rodin podle počtu závislých dětí v ČR v letech 1961-2001

Rok sčítání	Neúplné rodiny celkem	v tom podle počtu závislých dětí				
		bez dětí	1 dítě	2 děti	3 děti	4 a více dětí
v tisících						
1961	249,6	134,9	77,8	26,3	7,5	3,1
1970	306,7	149,7	111,3	35,8	7,6	2,3
1980	325,1	121,2	133,5	57,7	10,4	2,3
1991	434,4	180,3	166,0	73,4	12,5	2,2
2001	576,4	233,0	221,9	102,4	15,8	3,3
v %						
1961	100,0	54,1	31,2	10,5	3,0	1,2
1970	100,0	48,8	36,3	11,7	2,5	0,7
1980	100,0	37,3	41,0	17,8	3,2	0,7
1991	100,0	41,5	38,2	16,9	2,9	0,5
2001	100,0	40,4	38,5	17,8	2,7	0,6

Pramen: ČSÚ [4]

Průměrná velikost neúplné domácnosti podle ekonomické aktivity

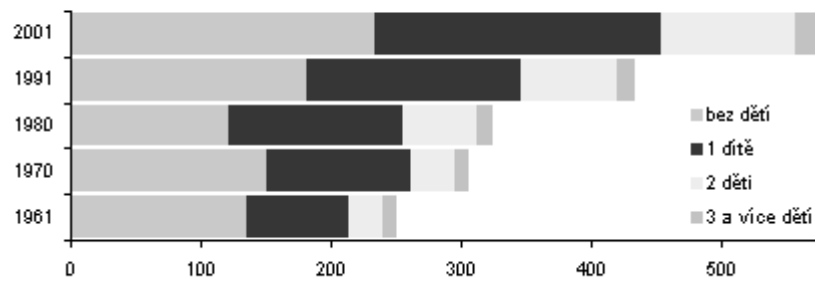
	průměrný počet členů domácnosti	z toho závislých dětí
Zaměstnané osoby		
Zaměstnavatelé	2,52	0,98
OSVČ		
Pracující důchodci	2,25	0,19
Nezaměstnaní	2,64	1,21
Ostatní EA	2,55	1,46
Nepracující důchodci	2,20	0,11
Ostatní ekonomicky neaktivní	2,63	1,47
EA nezj.	2,51	0,99
Celkem	2,46	0,85

Pramen: ČSÚ [1]

Počet neúplných rodin vzrostl oproti roku 1991 o 142 tisíc, což je velmi výrazný nárůst oproti ostatním obdobím. Neúplných rodin bez závislých dětí bylo v roce 2001 40,4 % s dětmi 59,6 % (jedno dítě 38,5 %, dvě děti 17,8 %, tři a více 3,3 %).

V neúplných rodinách žije celkem 1,5 milionu osob (z toho 488 tisíc závislých dětí) – ČSÚ [4]. V čele těchto rodin stojí nejčastěji žena (85 %), nejčtenějším případem neúplné rodiny je rozvedená žena s dětmi.

Struktura neúplných rodin podle počtu závislých dětí v letech 1961 - 2001
v tisících

Pramen: ČSÚ [4].

Domácnosti jednotlivců

V roce 2001 bylo sečteno 1 276 176 domácností jednotlivců (tj. 29,9 % ze všech domácností). To, že téměř jedna třetina všech domácností v České republice je tvořena domácnostmi jednotlivců, má a bude mít velký vliv nejenom na bytovou a sociální politiku.

Domácnosti jednotlivců v ČR v letech 1961-2001

Rok sčítání	Domácnosti jednotlivců celkem	z toho ve věku		
		do 29 let	30-59 let	60 a více let
v tisících				
1961	514,7	28,6	187,1	297,9
1970	668,6	55,9	179,5	430,7
1980	938,8	99,9	289,5	546,3
1991	1089,6	134,7	360,5	593,6
2001	1276,2	200,6	502,3	572,0
v %				
1961	100,0	5,6	36,4	57,9
1970	100,0	8,4	26,8	64,4
1980	100,0	10,6	30,8	58,2
1991	100,0	12,4	33,1	54,5
2001	100,0	15,7	39,4	44,8

Pramen: ČSÚ [4].

Od roku 1961 se počet domácností jednotlivců zvýšil skoro dvaapůlkrát. Nejvíce se zvýšil počet domácností mladých (do 29 let) a to sedmkrát. Také podíl osob domácností jednotlivců do 29 let roste, zatímco u osob 60+ klesá. Z hlediska složení těchto domácností však v roce 2001 převládají domácnosti osob 60+ (44,8 %), následují osoby 30-59 let (39,4 %) a osoby do 29 let tvoří 15,7 %).

ČSÚ [4] uvádí, že více než polovina domácností jednotlivců je tvořena ženami a to zejména ve starších věkových skupinách, kde převažují ovdovělé ženy. U mužů jde spíše o svobodné muže, dále následují rozvedení muži v nižších věkových skupinách. Podíváme-li se na domácnosti jednotlivců z pohledu ekonomické aktivity, tak téměř jednu polovinu tvoří nepracující důchodci.

Závěr

Mění se česká rodina a domácnost v souvislostmi se změnami ve společnosti? Určitě, ale pomalu. Změny, které jsme v poslední době zaznamenali v populačním vývoji České republiky jsou velmi významné. Také u nás probíhají procesy, které nazýváme v literatuře

druhým demografickým přechodem. Jde o nové demografické chování, projevují se mimo jiné také v nových pohledech na rodinu, manželství, plodnost, antikoncepci a týká se hlavně mladých lidí. Mladí lidé si více uvědomují své nové možnosti, volí si ve svém životě priority. Mění se názory na manželství a rodinu, na počet dětí, zda děti mít vůbec apod. Mladou generaci a její názor na rodinu lze rozdělit dle [5] do tří skupin. První je tradiční, která zahajuje manželské soužití sňatkem. Druhá skupina je ovlivněna novými trendy a praktikuje soužití na zkoušku (tato skupina je dle výzkumů nejpočetnější). Třetí skupinu tvoří nesezdaná soužití – druh a družka natrvalo.

Vybrané ukazatele plodnosti a reprodukce, 1990-2002

Ukazatel	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Úhrnná plodnost	1,89	1,28	1,19	1,17	1,16	1,13	1,14	1,14	1,17
Průměrný věk matek při narození dítěte	24,8	25,8	26,1	26,4	26,6	26,9	27,2	27,6	27,8
Podíl živě narozených mimo manželství	8,6	15,6	16,9	17,8	19,0	20,6	21,8	23,5	25,3
Podíl prvních dětí narozených v manželství do 8 měsíců od sňatku (v %)	54,4	50,8	49,0	48,1	45,4	43,0	41,6	39,5	40,5
Hrubá míra reprodukce	0,90	0,62	0,58	0,57	0,56	0,55	0,55	0,56	0,57
Čistá míra reprodukce	0,91	0,61	0,57	0,56	0,56	0,55	0,55	0,55	0,56
Úhrnná míra ukončení těhotenství	3,67	2,12	2,00	1,94	1,91	1,83	1,77	1,75	1,76

Pramen: [6]

Různé formy soužití se odrazí v oblasti práva, výchovy dětí, majetkových vztahů. Také existují mladí lidé, kteří chtějí být plánovitě sami a to i ženy, které plánují dítě. Jak se mění demografické chování mladé generace, mění se i způsob života rodičů, resp. prarodičů. Pozdější vstup do manželství (nesezdaná soužití) způsobuje, že mladí lidé jsou déle se svými rodiči v jejich domácnosti a posouvá se věk odchodu z původní rodiny. Pro tento způsob života mladých nad 25 let se používá termín „poskytování hotelových služeb“ ze strany rodičů. Mladým „nic“ nechybí, využívají byt, vybavení domácnosti, příjmy svých rodičů apod. Může však také docházet a to především u mladých vzdělaných osob ke „konfliktům“ mezi generacemi.

V České republice jsou nepříznivé podmínky pro založení rodiny a narození dětí. Byty jsou pro většinu mladých lidí finančně nedostupné. Pozdější odchod dospělých dětí z původní rodiny může mít za následek odmítání manželství a rodiny, častější život bez stálého partnera. Vliv má i poměrně vysoká nezaměstnanost. Chybí rodinná politika. To má pak vliv na sňatečnost, rozvodovost, plodnost.

Poznání populačního vývoje a jeho souvislostí by mělo vést k dalším diskusím o potřebnosti populační politiky ať již samotné, nebo jako součást politiky rodinné, sociální, bytové, migrační. Česká společnost stárne, plodnost je hluboce pod záchovnou hranici reprodukce. Kdo nás ve stáří zajistí? Zachrání nás imigranti? Jde o citlivou problematiku, kterou nevyřeší demografie ani statistika. Ta chce jenom na změny které nastaly upozornit a upozornit na možné dopady těchto změn.

Prameny:

- [1] Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3 .2001, Obyvatelstvo, byty, domy a domácnosti, Česká republika, ČSÚ, Praha , 2003.
- [2] Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3 .2001, Domácnosti, Česká republika, ČSÚ, Praha, 2003.
- [3] Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3 .2001, Byty, Česká republika, ČSÚ, Praha, 2003
- [4] České domácnosti ve světle Sčítání lidu, domů a bytů, tiskové informace, ČSÚ, 2003.
- [5] Populační vývoj České republiky 1990-2002, katedra demografie a geodemografie, Přírodovědecká fakulta UK v Praze, DemoArt, 2002, ISBN 80-902686-8-4.
- [6] Pohyby obyvatelstva České republiky v letech 1990-2002.